

امیر خسرو دهلوی، از عرفا و شعرای نامدار پارسی‌گوی هند (725ق)

امیر ناصرالدین ابوالحسن خسرو بن امیر سیف‌الدین محمود دهلوی از عارفان و شاعران نامدار پارسی‌گوی هندوستان، در نیمه دوم قرن هفتم و اوایل قرن هشتم هجری می‌زیست؛

امیر ناصرالدین ابوالحسن خسرو بن امیر سیف‌الدین محمود دهلوی از عارفان و شاعران نامدار پارسی‌گوی هندوستان، در نیمه دوم قرن هفتم و اوایل قرن هشتم هجری می‌زیست؛ وی در سال ۶۵۱ق چشم به جهان گشود. پدرش سیف‌الدین محمود از امرای قبیله «لاچین» از ترکان ختایی ماوراءالنهر بوده است. در روزگار حمله و استیلای قوم تاتار، امیر سیف‌الدین محمود مانند بسیاری از ساکنان نواحی شرقی فلات ایران به هندوستان عزیمت کرد و این مصادف با پادشاهی «شمس‌الدین التتمش» (۶۰۷ق تا ۶۳۳ق) بر دهلی بود. امیر سیف‌الدین محمود به خدمت این پادشاه درآمد. این شاعر نامدار بخش عمده زندگی خود را در خدمت به سلاطین مختلف روزگارش گذراند، با این حال، دست ارادتی که به سلطان المشایخ روزگار خود «شیخ نظام‌الدین محمد بن احمد دهلوی» مشهور به نظام اولیا (متوفی ۷۲۵ق) داد و تربیتی که از او یافت، در حوزه تصوف نیز به او مقام و مرتبه ویژه‌ای بخشید و تالوآموزه‌های حکمی و عرفانی در اشعار او کاملاً آشکار است. او این آموزه‌ها را با بهره‌گیری از آثار استادان نامدار ادب فارسی به ویژه سعدی، نظامی، سنایی و خاقانی در اوج فصاحت و شیوایی عرضه می‌دارد. امیر خسرو به نظم و نثر آثار فراوانی دارد. در غزل از پیروان سعدی بود، در قصیده از شاعران قرن ششم، خاصه سنایی و خاقانی تقلید می‌کرد و در مثنوی تابع نظامی گنجوی بود؛ وی یکی از پرکارترین شاعران پارسی‌گوی و در این باب حتماً کم‌نظیر است. جامی می‌گوید او ۹۹ کتاب تصنیف کرده است و از قول امیر خسرو نقل کرده‌اند که اشعارش از چهارصد هزار بیش‌تر و از پانصد هزار کم‌تر است. مهارتی که نظامی گنجوی در تنظیم و ترتیب منظومه‌های خود به کار برده بود، باعث شد که آثار او مورد تقلید شاعران بعد از وی قرار گیرد. اولین کسی که از وی تقلید کرد امیر خسرو دهلوی بود و بعد از شاعران دیگری نیز از نظامی تقلید کرده‌اند اما وی یکی از موفق‌ترین مقلدان نظامی است. هم‌چنین بعضی از قدامت‌معتقد بودند که اولین نشانه‌های وقوع گویی در اشعار امیر خسرو پیدا می‌شود. سبک او بین عراقی و هندی است. با وجود این که امیر خسرو غالب اشعارش را با تقلید و اقتباس از شاعران بزرگ سروده است، باید پذیرفت که به یاری طبع روان و ذوق خدادادی و نیز به سبب این که او در محیط جدیدی از ادب فارسی تربیت شده و لهجه‌ای نو و ترکیباتی تازه و اندیشه‌هایی خاص نصیبش شده بود، طبعاً تازگی‌های بسیار در سخن وی مشاهده می‌شود و بسیاری از مضامین نو و ابیات منتخب در آثار او ملاحظه می‌گردد و مسلماً به همین سبب است که شاعران و نویسندگان بعد از او بارها به استادی یاد کرده‌اند. آثار منظوم امیر خسرو عبارت‌اند از: الف) دیوان قصاید و غزلیات. ب) خمسه‌ای که به تقلید از نظامی سروده است: مطلع الانوار در جواب مخزن الاسرار نظامی؛ شیرین و خسرو و شیرین؛ مجنون و لیلی در جواب لیلی و مجنون؛ آیینه اسکندری در جواب اسکندرنامه نظامی؛ هشت بهشت در جواب هفت پیکر نظامی. ج) مثنوی‌های دیگر از قبیل قرآن السعیدین. آثار منثور امیر خسرو نیز بدین شرح است: الف) خزائن الفتوح، معروف به تاریخ علایی در تاریخ سلطان علاء‌الدین محمد خلجی. ب) رسایل الاعجاز یا اعجاز خسروی، در ذکر قواعد انشاء زبان فارسی